

Українські народні прислів'я та приказки Берестейщини із зібрання Володимира Крачка

Ігор ГУНЧИК

Моє перше знайомство з В. Крачком відбулося майже десять років тому в Бресті – тихому й затишному, але водночас чималому – більш як трьохсоттисячному – місті Південно-Західної Білорусі. Воно розташоване біля самого кордону з Республікою Польща в дуже мальовничому місці, де в Західний Буг впадає її права притока – річка Муховець. Це літописне містечко колись слугувало військовим форпостом Галицько-Волинського князівства для його оборони від набігів ятвягів та інших небезпечних племен із півночі. У радянські часи Бресту, який увійшов до складу Республіки Білорусь, було надано статус міста-героя за відважну відсіч, яку вчинив під час Другої світової війни 22 червня 1941 р. військовий гарнізон Брестської фортеці німецьким військам, що напали на Радянський Союз. У післявоєнний період на території Брестської фортеці, на якій ще у давні часи були розміщені князівський замок, дитинець і порівняно недалеко – Братська церква, де 1696 р. була прийнята Брестська унія, для ідеологічної пропаганди за рішенням радянського керівництва було збудовано величний Меморіальний комплекс, який мав би символізувати силу, незламність радянської армії та соціалістичного суспільства.

На той час я працював у Брестському державному університеті імені О. С. Пушкіна (далі БрДУ. – І. Г.) і викладав українську мову та літературу на філологічному факультеті, на відділенні українстики, яке було відкрито 1996 р завдяки наполегливим зверненням до столичної влади представників багаточисельної місцевої української громади, а також за безпосередньої активної участі Лідії Савівни Дорошко – кандидата філологічних наук, тогочасного доцента БрДУ, голови Українського науково-педагогічного товариства «Берегиня».

З першої нашої розмови, що відбулася з В. Крачком у кабінеті українстики БрДУ, запам'яталося, що цей чоловік, попри поважний вік, не просто цікавився, а випромінював юнацький запал і неабиякий інтерес до української народної культури та українського фольклору. Головним об'єктом його зацікавлень були українські народні обрядові та позаобрядові пісні, які він самотужки записував у селах Берестейсько-Пінського Полісся, а подекуди й сучасної Волинської області.

Про В. Крачка відомо, що він народився 15 травня 1924 р. в селищі Дивин Кобринського повіту Поліського воєводства, яке на той час було у складі Польщі, а тепер належить до Кобринського району Брестської області Республіки Білорусь. Був вихідцем із української селянсько-хліборобської родини, що походить із Берестейсько-Пінського Полісся, яке разом із Волинським Поліссям складають північну та південну частини єдиного у мовно-культурному аспекті регіону Західного Полісся. Внаслідок необ'єктивного адміністративного поділу, який здійснив після Другої світової війни сам Й. Сталін, провівши межу між Україною і Білоруссю вздовж річки Прип'ять, Берестейсько-Пінське Полісся опинилося у складі Брестської області.

Відповідно, Волинське Полісся було включене в сучасну Волинську та Рівненську області. Через те західні поліщуки в радянський час були розділені між собою обласною та республіканською адміністративними межами, а з 1991 р. вони ще й опинилися у складі двох сусідніх держав – України і Республіки Білорусь.

Спочатку В. Крачко навчався в польській загальноосвітній (повшхенній) школі в Дивині, де закінчив сім класів. У вересні 1939 р. вступив до першого класу Кобринської гімназії. Але з приходом радянської влади гімназію закрили, і хлопець опинився у п'ятому класі Дивинської російської середньої школи, де провчився два роки. 1941 р. закінчив курси української мови і Кобринське ремісниче училище, здобувши фах фотографа. У роки війни служив особистим фотографом командувача Білоруського військового округу при штабі Військово-повітряних сил Червоної армії. Після демобілізації закінчив вечірню середню школу в Дивині, а згодом – Горохівський сільськогосподарський технікум. Працював за фахом на посаді головного бухгалтера у різних установах Берестейщини та Волині.

На початку перебудови В. Крачко очолив ініціативну групу зі створення Українського громадсько-культурного об'єднання на Кобринщині. У лютому 1990 р. на обласній установчій конференції його обрано заступником голови правління цього товариства. На теперішній час – пенсіонер, мешкає в Кобрині – районному центрі.

Перші записи народнопіснених зразків, як стверджував сам Володимир Макарович, здійснив ще 1945 р., відповідно останні датовано 1999-м. Унаслідок наполегливої роботи збирач сформував і упорядкував рукописний збірник народних пісень «Скарбниця Полісся», куди увійшло понад 600 записів фольклорно-піснених текстів із сучасної Брестської та Волинської областей.

Упродовж шістдесятип'ятирічного періоду, окрім українських народних пісень, В. Крачко також записував західнополіські прислів'я та приказки. Ці паремійні утворення він фіксував головню на території Берестейської-Пінської Полісся і метафорично називав їх «мово-скіпами». Рукописна збірка, яку передав мені для публікації збирач, включає 269 одиниць записаних паремійних текстів, які порубриковано на 33 підрозділи. Прислів'я та приказки написані чітким каліграфічним почерком темно-синьою ручкою на восьми сторінках тонкого зошита у клітинку, що був надрукований ще в радянські часи Добрушевською паперовою фабрикою «Герой праці».

У пропонованій публікації збережено тематичний поділ прислів'їв і приказок В. Крачка за тридцятьма трьома «підрозділами». Зрозуміло, що таке упорядкування поступається, скажімо, науковій опорно-гасловій систематизації паремійного матеріалу, яку використав І. Франко при укладанні «Галицько-руських народних приповідок». Але головна цінність цієї добірки – в самих зафіксованих текстах прислів'їв і приказок, які є правдивим фольклорним матеріалом одного з найцікавіших у фольклорному плані етнографічних регіонів України і в яких відображені ментальні та світоглядні особливості його автохтонних мешканців – західних поліщуків.

Про зиму

1. Морозе, морозе, ходи куті їсти!
2. Морозе, морозе, тріщи не тріщи, бо вже минули Водохрищи!
3. На свято Ганки сядай у санки та їдь до коханки.
4. На свято Громниці циган кожуха продав ще й рукавиці.
5. На свято Громниці нап'ється півень водиці.
6. На свято Громниці ще половина зимиді.
7. Сави й Варвари ночей урвали.
8. Сонце на літо, зима на мороз.
9. Як на Громниці не нап'ється півень водиці, то на Юрія не наїється волик травиці.

10. Як на Миколу корінь озимий живий, то урожай буде неблагий.
11. Як Різдво на воді, то Новий рік на льоді.

Про весну

12. Верба – таке дерево, що перше розвивається і останнє лист губляє.
13. Добре яєчко до свята, а ложка – до обіду.
14. До Миколи не сій гречки ніколи, не сій гречки, не стрежи овечки.
15. На свято Юрія нема сіна тільки в дурня.
16. Чує весну горлиця, сидючи пуд окном на черешні.
17. Як настане Вербниця, то й вся беда вернеться.

Про биду

18. Беда биду перебуде: одна мине, десять буде.
19. Беда не ходить по лісі, але по людській стрісі.
20. Кожного своя беда гризе.

Про молодість

21. Молодсть – радість.
22. Молодсть думає, що вона всі розуми поїла, та й старших не слухає.
23. Молодсть броду не питає – і бредє, і пливе без спросу.
24. На кожну ничку із-за тої кішки сім верст пішки.
25. Нам молодим цілину-новицю орати та й пшеницю сіяти.
26. Нема в селі молодожі та й веселості нема.
27. Не спитавши броду, не смій лізти в воду: чи ти молодий, чи старий.

Про чоловічу вдачу

28. В добрих батьків добрі і дітки, але в сім'ї не без виродка.
29. Не намочиш гузна – не йметься рибка ні одна.
30. Под лежачий камень вода не тече.
31. Яблуко од яблоні котиться недалеко.
32. Яке коріння, таке й насіння.
33. Як дбаєш, так і маєш.
34. Як постелиш, так і виспишся.
35. Як ми навчасмо, так ми і маємо.

Про сім'ю і долю

36. Дитина того болю не може одчутти, що рідна мати, бо дитячої крові у мами немає, а мамина кров у дитині є.
37. Мама – то є мама: вона рідній дитині частку неба перехватила би.
38. Одна дитина – не дитина, дві дитини – пов дитини, тільки три дитини – дитина.
39. Одна жінка і я – то не сім'я, сім душ і я – ото справжня сім'я.
40. Яку мама долю мала, таку й мені дала.

Про чоловіка з великої букви

41. Був там, де Макар телят не пас, за ним там і добро, і лихо ходило.
42. Куди не піде, за ним золотії верби ростуть та червінці котяться.
43. Людина маленька, але жвавенька: вся в русі, вся в діях, вся в роботі.
44. На тому чоловіку можна би мур мурувати.
45. Нехай смерть чи то життя, аби з тобою на все буття.
46. Один він тільки знає, на чим світ стоїть.
47. Очи бояться, а руки роблять, та ще й як.
48. О, цьой чоловік не дасть ні собі, ні комусь в кашу плонутти.
49. Старий віл борозди не зіпсує, виведе прямо до кінця.
50. Так ходить по селі, ніби на голові миску з борщем носить

51. Хазяйське око напасе і коня, і вола.
52. Чия душа часоку не їла, тая і тільки тая не буде смердіти.

Про пияків, рибаків і дурнів

53. Нині вчені світом керують, а дурні та пияки тільки трублять в кулаки – ні толку, ні ладу.
54. П'яний прямо свічки не поставить.
55. П'яниця з розумом ще проспиться, а дурень – ніколи.
56. Риба не та, що у ріці, а та, що у рупці.
57. Хто кумить та свашить, той все своє з дому тащить.
58. Хто п'є та ще й рибачить, мало коли він хліба побачить.
59. Хоч мучусь та й маюсь, але не каюсь (П'яниця).
60. Що в тверезого на умі, те у п'яного на язиці.

Про людей-пустоцвітів

61. Виросла як тополя, а дурна, як квасоля: ні ладу, ні прикладу.
62. Дурнів не сіють, не жнуть: вони самі родяться.
63. Дурням закони не пишуть.
64. Зостав дурня молитися, він лоба собі розіб'є.
65. Зійшлися дурний Яким з дурним таким.
66. Обіцянка – цяцянка, а дурному радість.
67. Отакий собі Іван: і не людям, і не нам.
68. Пошли дурного, а за ним ще й другого.
69. Той, що не має царя в голові.
70. Ліпше з розумним згубити, як з дурним знайти.
71. Не хваліте його, бо з перехвалених груш дуже кислий навар.

Про дівчину

72. До тої дівчини навіть на козі не под'їдеш.
73. Ще не було відро повне, я сльозами долила.
74. Сльозьми горю не поможеш.
75. У дівчини волос довгий, розум короткий, а серце м'яке.

Про одруження

76. Запалився йому хвіст – женитися.
77. Коли сироті женитися, тоді ніченька малає.
78. Сова-жона – не сова, аби з другого села.
79. Хоча і страшна рана, але до весілля заживе.
80. Хоч крива та ще й горбата, аби червінцями багата.

Про подружжя

81. Куди голочка, туди й ниточка.
82. Не кайся, рано встаючи й рано оженившись.
83. Хто рано встає, тому сам Бог подає.
84. Чорт сім пар мештів стоптав, поки пару собі знайшов.

Про життя-буття

85. Мудра жона, як є міх пшона, а як нема ні зерна, то і жона – мізерна.
86. Цілий рік твій полин був на споді, а зверху мед, а тепер полин переборров мед.
87. Ти до мене рік ходив, усе медом обливав, а тепер час такий настав, що ти сам полином став.
88. Як муки скриня, то навіть свиня – господиня.
89. Як не розлучаються ріка з берегами, так і нас ніхто не розлучить!

Про свекруху

- 90. Моя свекруха була недбала та й нічого свого не мала.
- 91. Свекруха в дом – все вверх дном.
- 92. Свекруха – собачюха, невістка – собача кістка.
- 93. Обоє рябое, бо жінки двое.

Про те, хто як живе

- 94. Живемо, як горох при дорозі: хто не йде, той рвоне.
- 95. Живуть же люди, як у Христа за пазухою.
- 96. Живучи в купі, не болять у пупі.

Про гроші

- 97. Гроші – лихо, але ще більше лихо, як їх нема.
- 98. Найбільший ворог – то наш язик та гроші.
- 99. Хочеш нажити ворога – позич тільки гроші.
- 100. Хто платить, той і музику заказує.
- 101. Як комусь платиш, так і тобі буде заплачено.

Про багатих людей

- 102. Багачеві навіть чорти дитя колишуть, а бідному сам Бог не хоче.
- 103. Кому ведеться, то й півень несеться, кому ж не ведеться, курка нестись не хоче.
- 104. У багатих людей вище натура, як культура.

Про панів та панство

- 105. Багатий пан бідному не спогадає.
- 106. Видно пана по халявах.
- 107. Всім женцям жати, а нам з тобою на межі лежати.
- 108. Од милого пана та й милая рана.
- 109. Пани з панами б'ються, а у мужиків чуби тріщать.
- 110. Як неправдишній пан, то оддасть воли, ненаправдишній – не оддасть.

Про голод

- 111. Голодній кумі хліб на умі.
- 112. Кому що, а курці – просо.
- 113. Не наївся, то й не налижешся, перед смертю не надишишся.
- 114. О, так пообідав, що й живіт не відав.
- 115. Ситий голодному не повірить.
- 116. Хліб, сіль та вода буває, значить голоду немає.
- 117. Ще тоді не біда, як є кропива, щавель та лобода.

Про те, на що надіятись

- 118. Потрібний, як в мосту дирка.
- 119. Думка-надія людей на світі держить.
- 120. Жити так, щоби на остатку не достати із шнурка кроватку.
- 121. Життя, як колесо і шпичя: що нині зверху, то завтра буде знизу.

Про свою хату

- 122. В своїй хаті своя правда, і сила, і воля.
- 123. Хата без догляду, як і людина, поступово вмирає.
- 124. Чужа хата така, як свекруха лихая.
- 125. Що інша хатка, то й інші порядки (повадки).

Про правду та брехню

- 126. Гірка правда найсолодша за найсолодшу брехню.
- 127. Лихому Миколі правда в очи коле.

128. Пойдеш з брехнею, увесь світ пройдеши, но назад не вернешся, а з правдою, куди б ні пішов, обов'язково вернешся.
 129. Хліб-сіль їж, прямо в очи правду ріж.
 130. Оту правду добре б сказати, а ще й ліпш – промовчати.

Про те, як треба жити

131. Добрі люди завжди чують, де брехнею пахтить.
 132. Люди мають мніго очей, а одна людина тільки двос.
 133. Люди живуть та й хліб жують, водою запивають.
 134. Порядній людині треба, щоби права рука завжди була холодна, а ліва гаряча, тільки од самого серця, а не голови.

Про воєнне лихоліття

135. Война правди не знає.
 136. Войну перебути, то не мед з калачем їсти.
 137. Інша влада приступає – сама скрипка інше грає.
 138. Кому направдишня война, а кому – матьонка родна.
 149. Нема гірше ката, як брат проти брата, ото найправдишня война.

Про любов до братів наших менших

140. Дай, Боже, нашому теляті та й самого вовка з'їсти.
 141. Добрий хазяїн в мороз і собаки на двір не вижене.
 142. Паску і кішка любить, не то щоб людина.
 143. Не гони коня батогом, а гони його овсом.
 144. Чия би корова мичала, аби твоя мовчала.

Про пісні

145. З пісні слова не викинеш.
 146. І риба би співала, якби голос мала.
 147. Співай пісні, хоч трісни, аби їсти не просив.

Про страхи

148. Ляканая вороняка лякається і корча.
 149. Тоді стайню замкнули, як вже воли вкрали.
 150. У страха надто великі очи.

Про ліки

151. З хворобою треба боротись, а не ждати чи кликати її.
 152. Вийшов такий, ніби цілий день горох молотив.
 153. Не клич вовка з лісу, а хвороби к бісу: хвороба й сама прийде.
 154. Не купуй kota в мішку, а ліків в келішку.
 155. У когю що болить, той про те і говорить.

Про смерть

156. Бог на небі, думи за горами, а смерть за плечами.
 157. Вік живи, вік учись, а дурнем помреш.
 158. Вже йому потрібні лопата, чотири дошки і землі трошки.
 159. Все має свій початок, а значить і свій кінець.
 160. Здається, що не вік прожив, а в одні двері увійшов, а в другі вийшов.
 161. Коли люди самі тонуть, чипляються один за одного і в бездоння тягнуть.
 162. Ті, хто багато знає, чомусь недовго живуть.

Про те, що було чи не було

163. Було не було, та не кажите, що брешу: за що купив, за те і оддаю.
 164. В селі новина йде по плоті, а в місті – тільки по дроті.
 165. Всі хочуть мовчати, а ми повинні отаке слухати.

Берестейські прислів'я

166. Вовка ноги кормлять.
167. Вовк козі не приятель.
168. Ворон ворону очи не виклює.
169. Гусак свині не брат.
170. Добра собаці й муха.
171. З'їж і вола – одна хвала.
172. Кожен кулик своє болото хвалить.
173. Крук крукови очи не виклює.
174. На порожню кістку сорока не сяде.
175. Не голодна корова, коли в яслах солома.
176. Не завжди в кога масляниця, бувають і пісні дні.
177. Не треба міняти бика на індюка.
178. Не хочеш їхати – пішки їди.
179. Око бачить, а зуб не йме.
180. Постішиш – людей насмішиш.
181. Свиня дивиться не на Бога, а тільки на стога.
182. Свині не до поросят, коли вже її смалять.
183. Сидить собака на сні: і сам не гам і іншому не дам.
184. Скільки вовка не корми, а його все в ліс тягне.
185. Собак перед полванням не кормлять.
186. Солов'я байками не кормлять.
187. Чи в мороз, чи без мороза, а все ж прийде коза до воза.
188. Чи ж не ліпш один раз побачити, ніж сто раз почути?

Примовки-поради

189. Взявся за гуж, не кажи, що не дуж.
190. Коли треба їхати, тоді тільки і кобилу ший.
191. Лінивий два рази робить, скупий два рази платить.
192. Любиш з гірки спускатись, люби і з санками таскатись.
193. Людей слухай, но і свій розум май.
194. Не говори гоп, поки не перескочив.
195. На тобі небоже, що мені не гоже.
196. Не копай на кого яму, бо може статись, що сам в її впадеш.
197. Не лїзь поперед батька в пекло, в рай також не торопись.
198. Не плий в колодязь, бо колись пригодиться ще й тобі води напитися.
199. Посієш вітер – пожнеш бурю.
200. Попікся на гарячому, дмухай і на холодну воду.
201. Не в службу, а в дружбу.
202. Роботу под стил, а їду на стил, бо час обїду святий.
203. У невмілого та лінивого руки не болять.
204. Хочеш їсти калачи, поменш лежи на пічи.
205. Хто людям годний, той ніколи не голодний.
206. Сім раз поміряй і лишче на восьмий одріж.
207. Скажи мені, хто твій друг, скажу тобі, хто ти.
208. З ким поведешся, од того й наберешся.
209. Тихше їдеш – далі будеш.
210. Цїнуй чуже, але і свого не попускайся.
211. Чи ти бідний, чи багатий, був би хлопець нежонатий.
212. Якби знав, де впадеш, подушечку подослав би.

Приповістки

213. Банки лікарськи не тримаються на здоровому тілі – падають.
214. Баба з воза – для коня легше.

215. Береженого і сам Бог береже.
216. В гостині добре, а дома ліпше.
217. Відомо і без попа, що в неділю свято.
218. В тісноті, та не в зневазі.
219. В тихому болоті чортяки водяться.
220. Горбатого лише сама могила випростує.
221. Дармовому коню в зуби не заглядають.
222. Де тонко, там і рветься.
223. Діло йде, контора пише, каса гроші видає.
224. Дійсно сміється той, хто сміється останнім.
225. До пори збан воду носить, а як вухо одірветься – лихо жбанові складається.
226. Дорога дорожша за все: дорога пригоди несе.
227. Дорівнялася б свиня до коня чи бика, але шерсть тут не така.
228. До суду двоє хваляться, після суду тільки один.
229. Жебракам пожар не страшний: вони пойдуть в друге село.
230. За моє житто та й мене побито.
231. За одного битого сім небитих дають, та й не беруть.
232. З великої хмари малий дощ буває.
233. Земля не горить, не коротшає і не старіє.
234. Кашу маслом не зіпсуєш, коли воно не для машин.
235. Козацькому роду нема переводу.
236. Кожен по-своєму з розуму сходить: один сміється, другий плаче.
237. Куди не кинь, усюди – клин.
238. На одному місці і камінь обростає.
239. Назад тільки раки ходять (повзають).
240. На те і шука в ріці, щоб карась не дрімав.
241. Не все те золотого, що світиться та блищить.
242. Не мала жінка клопоту – купила поросю.
243. Непрошений гость – гірше татарина.
244. Не святі горшки ліплять.
245. Не так страшний чорт, як його малюють.
246. Одклад не йде в лад.
247. Одна голова – добре, а дві – ще ліпше.
248. Од туку дає Бог муку, а од квасу дає прикрасу.
249. Погана та пташка, що свого гнізда не пильнує.
250. Своя баклажка ніколи не тяжка.
251. Скільки можна товчи воду в ступі?
252. Старі ворогують, а молоді кохаються.
253. Старість – не радість, а горб – не користь.
254. В ногах правди нема.
255. Там тільки добре, де нас нема.
256. Тиха вода греблі рве.
257. То ще квіточки, ягодки будуть потім.
258. У багатьох няньок дитина без носа.
259. У нього аж сім п'ятниць на тижні.
260. Хоча піп людей карає, але і сам гріхи має.
261. Хоч бідний аж голий, аби хлопець веселий.
262. Хлопця от колиски до зброї тягне, а дівчину – до кухні.
263. Хто дороги простує, той рідко вдома ночує.
264. Чим би дитина не тішилась, аби не плакала.
265. Чого нема, того й хочеться: зимою – снігу, в осені – дощу.
266. Чому вже бути, того й не минути.
267. Що з воза впало, те й пропало.
268. Що скоро робиться, те сліпе родиться.
269. Язик до Києва доведе, але – язик і до кия доведе.